

Берченко Григорій Валерійович

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри конституційного права України

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У системі нормативно-правових актів держави конституція посідає особливе місце. Це стосується і Конституції України, норми якої мають найвищу юридичну силу, є нормами прямої дії. В науці конституційного права сформувалася усталена точка зору, що конституція закладає основи організації та функціонування не лише державної влади, а й громадянського суспільства. Вона визначає демократичну спрямованість розвитку правової і політичної систем. Відповідно конституційні норми можуть активно впливати на темпи розвитку не тільки державних інституцій, а й структур громадянського суспільства. Чинна Конституція України поряд із регламентацією основ правового статусу і системи органів державної влади, встановлює концептуально важливі положення щодо структур громадянського суспільства, зокрема політичних партій, професійних спілок тощо.

Виходячи із цього, необхідно проаналізувати роль Конституції України в становленні громадянського суспільства. Вона впливає на цей процес через закріплення найважливіших політико-правових

конституційних принципів, згідно з якими мають діяти не тільки держава, а й інститути громадянського суспільства (права людини, політична та ідеологічна багатоманітність, законність тощо); сприяння становленню на демократичних засадах цілісної правової системи України, зорієнтованої на забезпечення прав і свобод людини і громадянина; визначення правових основ організації та функціонування найбільш важливих структур громадянського суспільства, насамперед політичних партій, профспілок, інших об'єднань громадян (ст.ст. 15, 36, 37 Конституції та ін.); сприяння структуризації суспільства, його впорядкованості, оскільки громадянське суспільство повинно бути не хаотичним, а структурно впорядкованим, діючим на засадах законності; закріплення основ компетенції органів державної влади і органів місцевого самоврядування, в тому числі в аспекті взаємовідносин зі структурами громадянського суспільства; обмеження неприпустимого втручання держави в життя суспільства і особи.

В теорії і на практиці існують різні погляди щодо питання, чи є необхідним в тексті конституції окремо виділяти розділи, глави, спеціально присвячені громадянському суспільству в аспекті його співвідношення з державою. В більшості конституцій зарубіжних країн вони відсутні. Але в них, як правило, є норми, що закріплюють найбільш важливі інститути громадянського суспільства.

З суто формальної точки зору в Конституції України поняття «громадянське суспільство» не згадується. Втім, це не означає, що Основний Закон не врегульовує відносини між громадянським суспільством та державою. Про справедливості цього твердження свідчить те, що вже в Концепції нової Конституції України, схваленої Верховною Радою Української РСР в червні 1991 р., було визнано за доцільне включити до неї розділ «Громадянське суспільство і держава», закріпити на конституційному рівні поняття громадянського суспільства, визначити його пріоритет у взаємодії з державою.

Саме громадянське суспільство розглядалось в цей час широко, як система, що включає в себе норми стосовно виключного права власності народу України на все національне багатство, економічної свободи, рівноправності і недоторканості всіх форм власності, їх рівного захисту з боку держави, політичного плюралізму тощо.

Протягом 1992-1993 років окремих розділ та статті, які визначали, що держава підпорядковується служінню громадянському

суспільству і спрямовує свою діяльність на їх забезпечення, були включені до трьох конституційних проєктів. До згаданого розділу включалися такі глави: «Загальні положення» (гл. 7), «Власність» (гл. 8), «Підприємництво» (гл. 9), «Екологічна безпека» (гл. 10), «Сім'я» (гл. 11), «Освіта, наука і культура» (гл. 12), «Громадські об'єднання» (гл. 13), «Свобода інформації» (гл. 14). У проєкті Конституції України від 26 жовтня 1993 р., у ст. 64 було зафіксовано три базові норми-принципи: а) громадянське суспільство ґрунтується на засадах свободи і рівноправності людей, самоорганізації і саморегулювання; б) держава підпорядковується служінню громадянському суспільству і спрямовує свою діяльність на забезпечення рівних можливостей для всіх як основи соціальної справедливості; в) правове регулювання в громадянському суспільстві здійснюється в конституційних межах і спрямоване на забезпечення інтересів людини.

Такий підхід із самого початку був націлений на служіння суспільству, створював можливість невпинного просування по шляху демократії. Як зазначав один з розробників Конституції проф. Л.П. Юзков, головне правниче навантаження інституту громадянського суспільства за згаданими проєктами – це асоціація вільних та рівноправних людей, яка забезпечує узгодженість їх різноманітних інтересів на засадах самоорганізації і державно-правового регулювання.

Проєкти визначали численні форми взаємовідносин держави та суспільства, при цьому в основу їх було покладено фундаментальні ідеї народного суверенітету та громадянської злагоди.

У свій час був розділ «Громадянське суспільство» у свій час був і в проєкті Конституції Російської Федерації, але він не був включений в остаточний варіант тексту Основного Закону РФ від 12 грудня 1993 р.

Багатозначність та недостатня теоретична визначеність поняття «громадянське суспільство», сприйняття класичної моделі будови конституції стали причинами того, що до тексту Конституції в редакції від 26 червня 1996 р. цей розділ включено не було. Але головні його положення втілені в різних розділах Основного Закону України 1996 р., насамперед в розділі «Загальні засади».

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Барабаш Ю.Г.